

KELEMEN BÁLINT CSABA*

A másodfokú büntetőbíróság felülbírálati és döntési jogköreinek összefüggése egy sikertelen törvénymódosítási kísérlet tükrében

The Correlation between Second-Instance Review and the Decision-Making Powers of the Appellate Court in Criminal Procedure, in Light of an Unsuccessful Attempt to Amend Procedural Law

„A perorvoslati eljárás a büntetőper mikrokozmosza, amelyben az eljárásnak minden lényeges kérdése – sűrített, leszűrt formában – jelentkezik.” (Nagy Lajos)¹

ABSZTRAKT

A magyar büntetőeljárás jogirodalma szempontjából az 1954 és 1958 közötti időszak igen termékenynek bizonyult. Ennek hátterét az adta, hogy a jogalkotó a II. Bp. első novellájával jelentős módosításokat hajtott végre a fellebbezési rendszeren, kísérletet téve a szovjet-orosz kasszációs-revíziós rendszer recepciójára. E koncepciót a jogtudomány idegenkedve fogadta, a joggyakorlatban pedig nagyfokú bizonytalanságot eredményezett, amelyek együttesen végül arra késztették a jogalkotót, hogy a II. Bp. harmadik novellájával az eredeti törvényszöveghez nagyon hasonló rendszert állítson vissza. Mindez joggal veti fel a kérdést: miért nem volt alkalmas a szocialista magyar büntetőeljárás elvi keretrendszere a kasszációs-revíziós fellebbvitel recepciójára? Tanulmányomban ennek megválaszolására tettem kísérletet.

Kulcsszavak: felülbírálat, hivatalbóliság, kasszációs jogkör, magyar jogtörténet, törvényesség

ABSTRACT

From the perspective of Hungarian criminal procedure law literature, the period between 1954 and 1958 proved to be very productive. The background to this was that the legislator made significant changes to the appeal system, attempting to adopt the Soviet cassation-revision system. This concept was met with resistance from legal literature and resulted in a high degree of uncertainty in legal practice, which together prompted the legislature to restore a system very similar to the original. All this rightly raises the question: why was the theoretical framework of socialist Hungarian criminal procedure unsuitable for the cassation-revision system? In my study, I attempt to answer this question.

Keywords: scope of revision, ex officio, power of cassation, Hungarian legal history, legality

2024 tavaszán kezdtem vizsgálni a másodfokú felülbírálat terjedelmének alakulását a kodifikált magyar büntetőeljárás jogtörténetében, azzal a céllal, hogy megérthessem, milyen folyamatok vezettek ahhoz, hogy e jogintézményt a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: *Be.*) minden korábbinál diffúzabb módon szabályozza. A történeti fejlődés vizsgálata, és ez alapján a másodfokú felülbírálatra vonatkozó elvi keretrendszer felállítása segítséget nyújthatnak a rendkívül szétagrozott hatályos szabályozás megértésében;

* Dr. Kelemen Bálint Csaba doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete; e-mail: kelemen.balint.csaba@szte.hu; ORCID: 0009-0002-2042-5973.

¹ NAGY Lajos: *Fellebbezés a büntetőperben*. Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960, 3.

vagy ennek hiányában, éppen ellenkezőleg, az újraszabályozás szükségességére mutathatnak rá.

E módszertani kiindulópontból elsőként a bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk (a továbbiakban: I. Bp.) másodfokú felülbírálati szabályait és a mögötte álló elméleti keretrendszert dolgoztam fel, amely révén – többek között – világossá vált, hogy ha egy büntetőeljárás rendszer a funkciómegosztás elvének talaján áll, hozzá a másodfokú eljárásban a szűk körű felülbírálat kapcsolódik főszabályként.²

A büntetőeljárás rendszer és a másodfokú revízió eme összefüggését is szem előtt tartva folytattam történeti vizsgálatomat, és fogtam hozzá az államszocializmus kora³ büntetőeljárás rendszerének megismeréséhez. A totalitárius diktatúra nélkülözhetetlen eleme az állami aktivizmus, amely miatt feltételeztem, hogy a korszak büntetőeljárását nagyban meghatározta az officialitás elve, ezzel elmozdítva a vegyes rendszer hangsúlyos elemeit a nyomozóelv irányába. E feltevésem igazolódott, a korszak kódexei, így a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény (a továbbiakban: II. Bp.), valamint a büntető eljárásról szóló 1962. évi 8. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: I. Be.) és az 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: II. Be.) egyaránt – az I. Bp.-vel ellentétben – a széleskörű revízió főszabályát írták elő, amely alól csupán szűk körben engedtek kivételeket.⁴

A II. Bp. perorvoslati rendszeréhez kapcsolódó anyagok feldolgozása során figyeltem fel arra, hogy jogirodalmi szempontból az 1954 és 1958 közötti időszak igen termékenynek bizonyult, aminek háttérét az adta, hogy a jogalkotó a büntető perrendtartás módosításáról szóló 1954. évi V törvénnyel (a továbbiakban: II. Bp. első novellája) jelentős módosításokat hajtott végre a fellebbezési rendszeren: kísérletet tett a szovjet-orosz kasszációs-revíziós rendszer recepciójára. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a felülbírálati szabályok érintetlenül hagyása mellett szinte kizárólagossá tette a másodfokú bíróság kasszációs jogkörét, több egyéb rendelkezést is módosítva.⁵ E koncepciót a jogtudomány idegenkedve fogadta, a joggyakorlatban pedig nagyfokú bizonytalanságot eredményezett, amelyek együttesen végül arra késztették a jogalkotót, hogy a büntető eljárás egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1958. évi 16. törvényerejű rendelettel (a továbbiakban: II. Bp. harmadik novellája) az eredeti törvényszöveghez nagyon hasonló rendszert állítson vissza.⁶ Mindez joggal veti fel a kérdést: miért nem volt alkalmas az államszocialista magyar büntetőeljárás elvi keretrendszere a kasszációs-revíziós fellebbezési recepciójára? Tanulmányomban ennek megválaszolására kívánok kísérletet tenni. Mellőzni szeretném azonban az államszocialista kor jogszolgáltatásának ismertetését: a totális diktatúra a büntetőeljárásokat oly annyira alárendelte a politikai céloknak, hogy az még a köztörvényes büntetőügyekben is eltorzította az ítélkezést.⁷ Ezért vizsgálatomat a korabeli jogtudományos források felhasználásával végeztem, hogy az államszocialista büntetőeljárás elvi keretrendszere úgy legyen rekonstruálható, hogy azt nem torzítja a diktatúra társadalmi valóságának ténye.

1. A vizsgálat módszertana

² KELEMEN Bálint Csaba: A kevesebb néha több? A másodfokú felülbírálat terjedelmének garanciális szerepe a bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikkben. *Pro Futuro*, 2023/2, 93–105. (doi: 10.26521/profuturo/2023/2/15111).

³ Tanulmányomban e kifejezés alatt az 1949 és 1989 közötti időszakot értem.

⁴ Az egyes kódexek közlönyállapotaiban a másodfokú felülbírálat terjedelmére vonatkozó szabályokat a következő passzusok tartalmazták: II. Bp. 208. §; I. Be. 241–242. §; II. Be. 236–237. §.

⁵ NAGY: i. m., 67–68.

⁶ Móra Mihály (szerk.): *A magyar büntetőeljárás jog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961, 423. [a továbbiakban: Móra (1961)]

⁷ HORVÁTH Attila: *A szovjet típusú diktatúra alkotmány- és jogtörténete Magyarországon*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024, 769.

1.1. A perorvoslati eljárások arculatát meghatározó tényezők

A büntetőeljárás következetes szabályozását, kodifikációjának szükségszerűségét a büntetőeljárás jog története során mindig kifejezésre juttatta a jogtudomány: Finkey Ferenc már 1916-ban arról írt, hogy a büntető perjog részletes szabályozásához az adott kor alapelveinek és vezéreszméinek kell megadniuk a keretet.⁸ Később az államszocializmus korában Móra Mihály úgy fogalmazott, hogy büntetőeljárás egy egységes rendszer, amelyben minden szakasznak megvannak ugyan a szabályai, de az egész megértéséhez olyan átfogó látásmódra van szükség, amely figyelembe veszi a büntető perrendtartás egészének alapelveit, vezérlő gondolatait.⁹ Végül a recens irodalomban Erdei Árpád fogalmazza meg, hogy az eljárási rendszer megválasztását követően a jogalkotó lehetőségei korlátozottak, csak olyan jogi megoldásokat alkalmazhat, amelyek összhangban vannak koncepciójával.¹⁰ E jogtudományos vélemények, karöltve az I. Bp. felülbírálati szabályainak vizsgálatával feltárt összefüggéssel, egyaránt arra mutatnak, hogy a revíziós szabályok önmagukban nem, csak egy komplex szisztéma elemeként vizsgálhatók. Munkámat így azzal kezdtem, hogy megpróbáltam azonosítani az államszocialista kor eljárási rendszerében a másodfokú bírósági eljárás szabályozását befolyásoló elemeket.

Ezek között elsőként az eljárás alapelveit azonosítottam: a *szervezeti alapelvek* megadják az eljáró bíróságok összetételét és működését, a *működési alapelvek* pedig rendezik az eljárás szerkezetét és az alanyok joghelyzetét, mindezzel olyan mezsgyét képezve, amelyet a jogalkotó csupán szűk körben és védhető érdekek mentén léphet át.¹¹ Az államszocialista kor büntetőeljárásának a működési alapelvek által meghatározott elvi keretrendszerét alább részletesen ki fogom fejteni. A szervezeti alapelvek vonatkozásában arra kell utalni, hogy a vizsgált korszakban a *fellebbvitel egyfokú* volt, így csak olyan rendes perorvoslati formák kialakítására volt lehetőség, amellyel az elsőfok ténybeli és jogi hibái egyaránt orvosolhatók.¹² Ehhez hasonlóan meghatározta a korszak gondolkodását és így a büntetőeljárás kialakításának jogalkotói lehetőségeit a *néprészvétel elve*, amely révén 1949-től főszabály szerint népi ülnökök vettek részt a büntetőügyek eldöntésében. Ez azonban a másodfokú eljárásban – az eldöntendő kérdések szakismeretet igénylősége miatt – csak igen korlátozottan érvényesülhetett.¹³

A perorvoslati eljárások vonatkozásában további rendszerképző tényezőként azonosítottam az *elsőfokú eljárást*. Az egyes eljárási szakaszoknak nem csupán az eljárás alapelveivel, de egymással is összhangban kell lenniük: amennyiben a jogalkotó az alapeljárást a funkciómegosztás és vádelv kettősére építette fel, a büntetőpert a felek aktivizmusa és indítványai viszik előre.¹⁴ Ilyen esetben többek között rendszeridegen megoldás lenne, ha a fellebbvitel során, a bíróság tevékenységét az officialitás elve mentén meghatározva, a jogalkotó széles revíziós jogkört biztosítana a másodfokú fórumnak, mert ez nem egyeztethető össze az eljárási rendszerrel. Az államszocializmus kora büntetőeljárásának vonatkozásában kiemelendő, hogy bár az elsőfokú bírósági eljárás megindítása a vádló kötelezettsége volt, azt követően a bizonyítási teher nem őt terhelte: az eljáró bíróságra hárult, hogy a vádiratban foglaltak valóságát ellenőrizze.¹⁵ Ez behatárolta a másodfokú bírósági eljárást is, az eljáró

⁸ FINKEY Ferenc: *A magyar büntető perjog tankönyve*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1916, 88.

⁹ Móra (1961): i. m., 410.

¹⁰ ERDEI Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 63–64.

¹¹ Hack Péter (szerk.): *Büntetőeljárás jog I.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2024, 84–85.

¹² Móra (1961): i. m., 412.

¹³ CSÉKA Ervin: A jogorvoslatok helye a büntető eljárásban. *Acta Juridica et Politica*, 1986/2, 5. [a továbbiakban: CSÉKA (1986)]

¹⁴ AUER György: *Magyar bünvádi eljárásjog*. Gergely R. Könyvkereskedése, Budapest, 1938, 31.

¹⁵ NAGY: i. m., 57.

fórum működése során a hivatalbóliságnak, a bírói aktivizmusnak nagy szerepet kellett biztosítani.

1.2. A perorvoslati eljárások eljárési rendszer által meghatározott elemei

A másodfokú eljárás arculatát befolyásoló tényezők mellett fontos arra is utalni, hogy azok a perorvoslatnak mely elemeit fogják meghatározni. E körben egyetértek Móra Mihállyal, aki a perorvoslat meghatározó tényezőinek a *jogorvoslat alapját*, a *felülbírálat körét* és *határozati lehetőségeket* adta meg.¹⁶ A megfelelő kauza nyitja meg a perorvoslás lehetőségét, míg a revízió és döntési jogkörök fogják biztosítani annak hatékonyságát, amellyel az elsőfokú döntés vélt vagy valós hibái korrigálhatók.

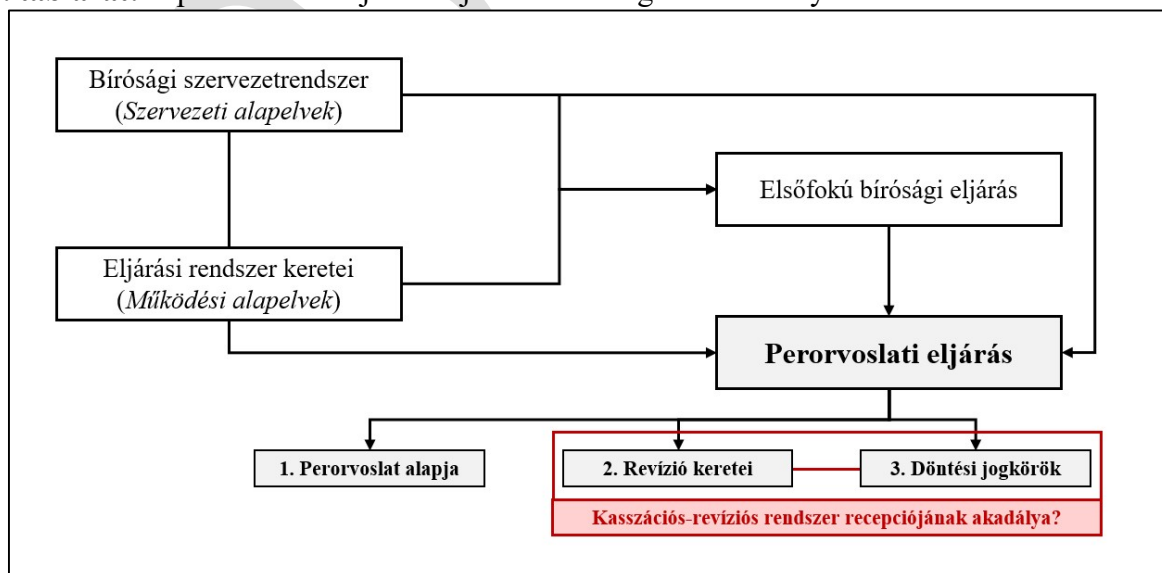
Mindez arra mutat, hogy a *felülbírálati szabályok és a másodfokú döntési jogkörök egységet alkotnak*, amelyben előbbi a bíróság vizsgálatának kereteit, az utóbbi pedig annak eredményéhez mérten a beavatkozási lehetőségeket teremti meg. Ez azt is fogja egyben sejtetni, hogy a kasszációs-revíziós rendszer recepciójának gátja – ha volt ilyen – e jogintézmények mentén keresendő, hiszen a jogalkotó a már adott revíziós szabályok mellé kívánt új típusú döntési jogköröket társítani.

A feltett kutatási kérdésre így feltehetőleg a következő logika mentén található meg a válasz: Elsőként rekonstruálni kell, hogyan alakultak a II. Bp. revíziós szabályai és a másodfokú bíróság döntési kompetenciái a novelláris módosítás következtében.

Másodsorban fel kell állítani a II. Bp. rendelkezéseit határoló, szervezeti és működési alapelvek által meghatározott elvi keretrendszert, amelybe aztán meg kell kísérelni a kasszációs-revíziós rendszer elemeinek beillesztését.

E körben utalnom kell arra, hogy a perorvoslatot meghatározó harmadik tényező, a fellebbezés alapja kívül esik a vizsgálaton, hiszen azt a II. Bp. hatálybalépésétől – összhangban az egyfokú fellebbevitel követelményeivel – változatlan tartalommal rögzítette, hogy a fellebbezés az ítélet és az indokolás bármely része vagy egésze ellen irányulhat [II. Bp. 187. §].

1. táblázat: A perorvoslati eljárások jellemzőit meghatározó tényezők



Forrás: saját szerkesztés

¹⁶ Móra (1961): i. m., 409–410.

2. A másodfokú felülbírálat keretei és a bíróság döntési jogkörei a II. Bp.-ben

2.1. A szabályozás keretei a II. Bp. hatálybalépésekor

A II. Bp. eredeti szövege a másodfokú felülbírálat szabályait „*A tanácsülésen és fellebbezési tárgyaláson való elintézés közös szabályai*” cím alatt, két bekezdésben szabályozta [II. Bp. 208. § (1)-(2) bek.]. Elsőként deklarálta a *széles körű revízió főszabályát*, amely értelmében a másodfokú bíróság az ítélet valamennyi rendelkezését, valamennyi perfél érdekében és vonatkozásában felülbírálta [II. Bp. 208. § (1) bek.]. E felülbírálati szabály alól két irányban fogalmazott meg kivételt a jogalkotó: kizárta a revíziót a nem fellebbező vádlott és a nem fellebbezett bűncselekmény vonatkozásában, azzal, hogy a nem fellebbező vádlott javára is lehetővé tette a megváltoztatást, illetve a hatályon kívül helyezést, ha erre indokot látott [II. Bp. 208. § (2) bek.]. Végül a másodfokú tanácsülésre vonatkozó rendelkezések között egy, a széles körű revízió alóli további kivételt határozott meg a törvény, és előírta, hogy amennyiben a fellebbezés csupán a bűnügyi költségre vonatkozott, csak a vonatkozó rendelkezések felülbírálandók [II. Bp. 197. § (3) bek.].

A másodfokú bíróság *döntési jogköreire* vonatkozó passzusokat a II. Bp. elszórta, a másodfokú tanácsülésre és a fellebbezési tárgyalásra vonatkozó részekben helyezte el. Hatályon kívül helyezést írt elő, amennyiben a revízió eredményeként a felsorolt eljárási szabálysértések bármelyikét megállapíthatónak tartotta [II. Bp. 198. § (1) bek.]. Széles körben lehetővé tette az ítélet megváltoztatását – az ügy érdemi elbírálását – amennyiben a felülbírálat eredményeként arra a következtetésre jutott, hogy az elsőfokú bíróság anyagi jogszabályt sértett eljárása során [II. Bp. 206. § (1) bek.]. E körben döntési lehetőségeit nem korlátozta a súlyosítási tilalom sem, hiszen azt a jogalkotó 1949-ben az anyagi igazság érvényesítésének jelszavával eltörölte.¹⁷ Nem ismerte a törvény a helybenhagyó végzést, így a fellebbezés alaptalansága esetére annak elutasítását írta elő [II. Bp. 207. §].

A fellebbezési tárgyalásra vonatkozó rendelkezések között szabályozta a kódex a másodfokú bizonyításra vonatkozó szabályokat is, főszabályként deklarálva a tényálláshoz kötöttséget [II. Bp. 203. §]. Lehetővé tette azonban a tényállás kiegészítését és helyesbítését az iratok alapján, amennyiben a fellebbezési bíróság megállapította, hogy az hiányos, homályos, iratellenes, vagy helytelen ténybeli következtetést tartalmazott [II. Bp. 204. § (1) bek. a)-b) pontok.]. Akár hivatalból is lehetőség volt a bizonyítás elrendelésére az elsőfokú ténymegállapítások kiegészítése érdekében [II. Bp. 205. § (1) bek.].

2.2. A szabályozás változása a II. Bp. első novellájában

A fellebbezési eljárásra vonatkozó rendelkezéseket a II. Bp. első novellája jelentős mértékben átalakította, mind a szabályozás struktúráját, mind a tartalmát illetően. Hatályon kívül kerültek a „*Tanácsülés*”, valamint „*A tanácsülésen és fellebbezési tárgyaláson való elintézés közös szabályai*” fejezetekben szabályozott rendelkezések, így a jogalkotó mind a revízió kereteire, mind a meghozható határozatokra vonatkozó passzusokat a „*Fellebbezési tárgyalás*” cím alatt helyezte el.

A másodfokú felülbírálat szabályai alapvetően nem változtak a korábbi időállapothoz képest, továbbra is a *széles körű revíziót* tekintették főszabálynak [II. Bp(m). 197. § (1) bek.].¹⁸ A

¹⁷ NAGY: i. m., 48.

¹⁸ A II. Bp. első novellája a szabályozási struktúra átalakítása következtében az egyes jogintézményeket eltérő szakaszszámokkal látta el, így például a széleskörű revízió főszabálya a 208. § (1) bekezdése helyett a 197. § (1) bekezdésében kapott helyet. A könnyebb azonosíthatóság kedvéért a módosított törvényhez kapcsolódó hivatkozásokat „II. Bp(m).” rövidítéssel jelölöm a következőkben.

novellát követően is ismerte a törvény a személyi kivételt [II. Bp(m). 197. § (2) bek.], azzal, hogy a nem fellebbező vádlott vonatkozásában is kötelezte a bíróságot a hatályon kívül helyezésre, illetve az eljárás megszüntetésére, amennyiben annak alapja az ő vonatkozásában is megállapítható volt [II. Bp(m). 197. § (3) bek.]. E szabályt egyébként a gyakorlat a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 31. számú állásfoglalása révén kiterjesztően értelmezte, és lehetővé tette a hatályon kívül helyezést abban az esetben is, ha az a tényállás olyan irányú tisztázását célozta, aminek révén feltehető volt a nem fellebbező vádlott joghelyzetének javulása.¹⁹ Nem rendelkezett azonban a novellát követően a törvény a tárgyi kivételről, megszüntetve a felülbírálatnak a fellebbezéssel érintett bűncselekményre történő korlátozását, ezzel is erősítve a széles körű revízió általánosságát. Normavilágossági szempontból szerencsés módosítás volt, hogy immáron a revíziós szabályok között került elhelyezésre a csak bűnügyi költség miatti fellebbezés esetköre, amelyre vonatkozóan továbbra is szűk körű revíziót írt elő a törvény [II. Bp(m). 197. § (4) bek.].

Jelentős változáson mentek keresztül a *fellebbezési bíróság döntési jogköreire* vonatkozó rendelkezések. A jogalkotó továbbra is hatályon kívül helyezést írt elő arra az esetre, ha a törvényben meghatározott eljárási szabálysértést állapított meg a bíróság [II. Bp(m). 202. §, tekintettel a 201. § a) pontra]. Elrendelte továbbá az ítélet kasszációját a bűnösség megállapítására vagy a büntetés kiszabására jelentős hatással bíró megalapozatlanság [II. Bp(m). 203. § (1)-(2) bek.; tekintettel a 201. § b) pontra] esetében. Végül szintén a fellebbezett ítélet megsemmisítését írta elő az anyagi büntetőjog szabályainak megsértése esetére [II. Bp(m). 204. § (1)-(2) bek.; tekintettel a 201. § c) pontra], azzal, hogy szűk körben lehetővé tette a megváltoztatást, ha a terhelt felmentésének volt helye, a cselekménye enyhébb minősítés alá esett, vagy a kiszabott büntetést aránytalanul súlyosnak találta [II. Bp(m). 205. § (1) és (3) bek.]. Végül továbbra is elutasításról rendelkezett a törvény a fellebbezés alaptalansága esetére [II. Bp(m). 207. §].

Jelentős változás, hogy a jogalkotó derogálta a tényálláshoz kötöttség alóli kivételeket [II. Bp(m). 197. § (1) bek.], és ezzel egyben *kizárta a másodfokú bizonyítás lehetőségét*. Egyébként a joggyakorlat e kategorikus szabályt is oldani igyekezett, és a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 32. számú állásfoglalása alapján a tényálláshoz kötöttséget kizárólag a bizonyítékok felülmérlegelésére vonatkoztatta, ezzel lehetővé téve a tényállás kiegészítését és helyesbítését az iratok alapján.²⁰ Végül a II. Bp. első novellájával jelent meg 1949 óta először²¹ a magyar büntetőeljárási jogban a súlyosítási tilalom [II. Bp(m). 209. § (1) bek.], ami a másodfokú bíróság döntési jogkörének korlátját jelentette.²²

2. táblázat: A II. Bp. fellebbezési rendszerének alakulása

		II. Bp.	II. Bp(m).
Perorvoslat alapja		Az ítélet ténybeli vagy jogi hibája [II. Bp. 187. § (2) bek.]	
Revízió keretei	Főszabály	Széles körű revízió [II. Bp. 208. § (1) bek.]	Széles körű revízió [II. Bp(m). 197. § (1) bek.]
	Kivételek	Személyi és tárgyi kivétel [II. Bp. 208. § (2) bek.]	Személyi kivétel [II. Bp(m). 197. § (2) bek.]
		Bűnügyi költség miatti fellebbezés [II. Bp. 197. § (3) bek.]	Bűnügyi költség miatti fellebbezés [II. Bp(m). 197. § (4) bek.]

¹⁹ MOLNÁR László: A részjogerő egyes kérdéseiről. *Magyar Jog*, 1957/5, 121. [a továbbiakban: MOLNÁR (1957b)]

²⁰ SALAMON Géza: Kasszációs-Revíziós fellebbviteli rendszer vagy igazság? *Magyar Jog*, 1956/9, 263.

²¹ A súlyosítási tilalmat a magyar büntető eljárási jog 1896 és 1949 között ismerte [I. Bp. 387. §].

²² JESZENSZKY Ferenc: Súlyosítási tilalom a fellebbezési eljárásban. *Magyar Jog*, 1956/1, 5. [a továbbiakban: JESZENSZKY (1956b)]

Döntési jogkör	Kasszáció	Eljárási Szabálysértés [II. Bp. 198. § (1) bek.]	Eljárási Szabálysértés [II. Bp(m). 202. §]
			Megalapozatlanság [II. Bp(m) 203. §]
			Anyagi jogszabály megsértése [II. Bp(m). 204. §]
	Reformáció	Anyagi jogszabály megsértése [II. Bp. 206. § (1) bek.]	Felmentés, enyhébb minősítés, büntetés aránytalanul súlyos [II. Bp(m). 205. § (1) és (3) bek.]
	Elutasítás	Kérelem alaptalansága [II. Bp. 207. §]	Kérelem alaptalansága [II. Bp(m). 207. §]
	Korlátok	-	Tényálláshoz kötöttség [II. Bp(m). 197. § (1) bek.]
			Súlyosítási tilalom [II. Bp(m). 209. § (1) bek.]

Forrás: saját szerkesztés

3. Az államszocialista kor büntetőeljárásának elvi keretrendszere

3.1. A szocialista törvényesség és érvényesítésének követelményei

Az államszocialista kor büntetőeljárásról alkotott képét, és így a II. Bp. rendszerét a hazai tapasztalatok csakúgy meghatározták, mint a külföldi minták. Az állampárt által kiépített és biztosítani kívánt hatalmi berendezkedés alapja a korábbi állami-társadalmi rend tagadása, elavultságának bizonyítása volt. A korszak jogirodalma és jogalkotása elvetette a századfordulós jogtudomány által az egyéni szabadságjogok védelme érdekében meghatározott eljárási követelményeket. A vádelvből fakadó több garanciát, így például a vádlóra nehezedő bizonyítási terhet vagy a súlyosítási tilalmat nemcsak az anyagi igazság megállapítása akadályának minősítették, hanem hangsúlyozták azok osztályelnyomó jellegét is.²³ Bíralták továbbá a vádelvű rendszer formalizmusát, úgy vélték, az akadályát képezi a generális prevenciónak, tekintettel arra, hogy nehezebben érthetővé teszi az igazságszolgáltatás működését a laikusok számára.²⁴ A hazai előzmények tagadása mellett jelentős hatást gyakoroltak a szovjet-orosz minták is a kor jogászai gondolkodására.²⁵ E jogrendszer azonban mind történetiségében, mind jogvédelmi jellegét tekintve igencsak különbözött a hazaitól, a nyomozóelví rendszer vonásait hordozta magán.²⁶

E hatások közepette vált a korszak büntetőeljárásának céljává az ún. *szocialista törvényesség* biztosítása,²⁷ ami alatt a korabeli jogirodalom egy komplex feladatrendszert értett: azt Szabó

²³ ALAPY Gyula: *A büntető perrendtartás*. Jogi és Államigazgatási Könyv és folyóiratkiadó, Budapest, 1952, 16.

²⁴ SÁRLÓS Márton: A büntető eljárási perorvoslat kérdéséhez. *Jogtudományi Közöny*, 1948/3, 111. illetve VIDA Ferenc: Az anyagi igazság érvényesülése büntető igazságszolgáltatásban (II.). *Jogtudományi Közöny*, 1952/3, 116. [a továbbiakban: Vida (1952b)]

²⁵ MÓRA (1961): i. m., 92.

²⁶ MÓRA (1961): i. m., 98.

²⁷ A büntetőeljárásokban – társadalmi szerepükönél fogva – a szocialista törvényesség érvényesítése volt az elsődleges szempont, ugyanakkor a korabeli jogirodalom az igazságszolgáltatás további feladataként jelölte meg a szocialista igazságosság megvalósítását és a dolgozók kommunista nevelését is. Bővebben BALOGH Judit: A „szocialista törvényesség” jelentéstartalma és a szocialista ítélkezés sajátosságai. In: Megyeri-Pálffy Zoltán (szerk.): *Az államszocialista korszak jogszolgáltatásának története Hajdú-Bihar megyében*. Debreceni Törvényszék, Debrecen, 2025, 57–83.

Imre a szocialista jogszabályok, a munkásosztály akaratát kifejező normák és határozatok feltétlen és maradéktalan érvényesítésének követelményeként jellemezte,²⁸ míg Alapy Gyula a büntetőeljárás dolgozó nép jogait védő jellegét hangsúlyozta, az ítélet feladataként a munkások és parasztok államának és társadalmi rendjének biztosítását jelölte meg.²⁹ Hasonló következtetésre jutott Molnár László munkaközössége is, akik a szocialista törvényesség tartalmát a hatalmat gyakorló munkás-paraszt szövetség céljainak megfelelő törvények megalkotása és megtartása kettősében határozták meg.³⁰ Végül Móra Mihály tankönyvében szocialista törvényesség alatt a dolgozók szolgálatában álló törvényességet értette.³¹ E jogirodalmi álláspontokkal korrelált a II. Bp. törvényszövege is, amely a büntetőeljárás céljaként az államrend védelme érdekében a bűncselekmények üldözését, és a dolgozók szocialista társadalmi együttélés szabályaira való nevelését határozta meg [II. Bp. 1. §].

Mindezek alapján a szocialista törvényesség kétoldalú követelmény volt: formai oldalról az államszocializmus eszmerendszerének megfelelő jogi normák alkotását és azok maradéktalan megtartását jelentette; míg lényegi oldalról egy kötelezettséget mindazon cselekmények osztályharcos szellemében való üldözésére, amelyek az állami-társadalmi rendet sértették vagy veszélyeztették.³² Ez utóbbi feladat letéteményeseként működtek a szocialista eljárási rendszerben a büntető igazságszolgáltatási szervek – a nyomozó hatóság, az ügyészség és a bíróság – és kellett fellépjenek a bűncselekményekkel szemben.³³

E körben utalni kell arra, hogy mivel az eljárási rendszer minden hatóság tevékenységének céljaként a jogrenden esett sérelem helyreállítását jelölte ki – ami gyakorlatilag megfelleltethető a *legalitás elvének* – működésük kereteit szükségképpen az *officialitás* adta, hiszen a két alapelv egymástól nem elválasztható.³⁴ Nem ugyanúgy jelentkezett azonban e hivatalbóliség az egyes alanyok esetében:³⁵ az ügyészség feladata volt a társadalmi rend feletti őrökösés, és – a nyomozó hatóság jelzését követően – a vádemelés, amennyiben úgy vélte, hogy sérelem érte az államrendet.³⁶ A bíróság feladata ezzel szemben az ekként érvényesített büntetőigény fennállásáról való döntés volt, amelyet csak úgy tudott teljesíteni, ha feltárta a múltbeli történetet. A bíróság vonatkozásában így a hivatalbóliség a bizonyítás során jelentkezett, kötelezettsége a tényállás feltárása volt, a vád és a védelem indítványaitól függetlenül.³⁷

A bűncselekmények mellett a szocialista társadalmi rend sérelmét látta a korabeli jogtudomány az állampolgárok alaptalan zaklatásában (!) is, amely révén a fentiek szerinti hivatalbóli hatósági fellépéssel szemben két legfontosabb elvárassá a *törvényesség* és az *anyagi igazság* követelményei váltak.³⁸

A törvényességet Nagy Lajos a szocialista törvényességnél szűkebb kategóriaként határozta meg, alatta a hatóságok szervezeti megfelelőségét, valamint az eljárás és az elbírálás hibátlan voltát értette.³⁹ Hasonlóan fogalmazott a Molnár László által jegyzett kommentár is, amely azt a törvényes formák között hozott, helyes és törvényes bírói ítéletként határozta meg.⁴⁰ Az

²⁸ SZABÓ Imre: A szocialista törvényességről. *Társadalmi Szemle*, 1953/8, 799.

²⁹ ALAPY: i. m., 17.

³⁰ Molnár László (szerk.): *A büntető perrendtartás*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1957, 16. [a továbbiakban: Molnár (1957a)]

³¹ Móra (1961): i. m., 102.

³² BALOGH: i. m., 63.

³³ VIDA Ferenc: Az anyagi igazság érvényesülése büntető igazságszolgáltatásban (I.). *Jogtudományi Közlöny*, 1952/2, 59. [a továbbiakban: Vida (1952a)]

³⁴ ERDEI: i. m., 181.

³⁵ SZABÓNÉ NAGY Teréz: *A büntető eljárási rendszer alapjai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966, 267.

³⁶ SZABÓ: i. m., 808.

³⁷ Móra (1961): i. m., 107.

³⁸ SZABÓ: i. m., 806.

³⁹ NAGY: i. m., 252.

⁴⁰ Molnár (1957a): i. m. 16.

anyagi igazság követelményét a korabeli jogtudomány a marxista-leninista agnoszticizmus ama tételéből eredeztette, hogy az objektív valóság rekonstruálható az emberi megismerés eszközeivel.⁴¹ E princípium tartalmát a korábbiaknál széttartóbban határozta meg a jogirodalom: Nagy Lajos azt gyakorlatias megközelítéssel a megalapozott és törvényes határozattal azonosította,⁴² míg Móra Mihály alatta a bűnösségre vagy ártatlanságra való következtetés valósággal egyezőségét értette.⁴³ Hasonlóan vélekedett Vida Ferenc is, aki az anyagi igazságot annak követelményeként definiálta, hogy ártatlanul senki se bűnhődjön, bűncselekmény pedig ne maradjon megtorlatlanul.⁴⁴

Mindezeket összevetve az állapítható meg, hogy az államszocialista kor büntetőeljárási rendszerében az egyes hatóságok – különösképpen a bíróságok – hivatalból végzett bűnüldöző tevékenységével szemben kettős követelmény érvényesült: a *törvényesség* oldaláról eljárási cselekményeiket akként kellett elvégezniük, hogy azok megfeleljenek a jogszabályokban foglaltaknak; míg az *anyagi igazság* oldaláról feladatellátásuk eredményeként a vizsgált cselekményeket úgy kellett rekonstruálniuk, hogy az egyezzen a múltbeli történésekkel. Csak ekként látta a jogtudomány biztosíthatónak a szocialista társadalmi renden esett sérelem orvosolását.

3.2. Az eljárási rendszer egyéb alapelvei

Az eljárás során érvényesülő egyéb működési alapelvek feladata a törvényességhez és az anyagi igazsághoz képest járulékos volt, azok mindösszesen az utóbbi érvényesülési körének előmozdítására voltak hivatottak.⁴⁵ Így váltak *speciális jelentéstartalommal* az államszocialista kor eljárási rendszerének részévé a kontradiktórium elve, az ártatlanság védelme, a védelem joga, illetve a tárgyalási alapelvek is. Ezek közül a *tárgyalási alapelvek* vonatkozásában elegendő annyit rögzíteni, hogy a közvetlenség és a szóbeliség funkciója a tényállás feltárásának elősegítése volt, míg a nyilvánosság feladata a bíróság alaposabb munkára ösztönzésében volt megragadható.⁴⁶

A *kontradiktórius tárgyalás elve* következtében a múltbeli történet a bíróság a vád és a védelem ellentétes álláspontjainak összevetésével tárta fel.⁴⁷ E körben meg kell jegyezni, hogy e princípium ugyan elő tudta mozdítani a valóság feltárását, de nem eredményezett valódi funkciómegosztást: a bíróság a vádemelést követően a fentiek szerint hivatalból ellenőrizte a vádiratban foglaltak helytállóságát és érvényesítette az állami büntetőigényt, ezzel egybe olvasztva a vád és az ítékezés eljárási funkcióit. Ezzel kapcsolatban Móra Mihály nagyon szemléletesen arról szólt, hogy az ügyész feladata a szocialista eljárási rendszerben mindösszesen az, hogy meggátolja olyan helyzet előálltát, amikor lényegében a bíróságnak kellene vádat emelni, és persze az, hogy segítse a bizonyítást.⁴⁸

A vádelv – funkciómegosztás kettősének hiánya miatt az ártatlanság védelme és a védelem joga is korlátozottan érvényesült. Az ártatlanság védelme elsősorban a bírósági tényfeltáró munka minőségét volt hivatott emelni. Vida Ferenc tanulmányában kifejtette, hogy az anyagi igazság kiderítése megkívánja a vád teljes és vitán felüli bebizonyítását, aminek értelmében mindaddig a megvádolt személy felelősségének hiánya feltételezendő, amíg annak ellenkezője

⁴¹ Móra (1961): i. m., 100.

⁴² NAGY: i. m., 7–8.

⁴³ Móra (1961): i. m., 100.

⁴⁴ VIDA (1952b): i. m., 117.

⁴⁵ Molnár (1957a): i. m. 12.

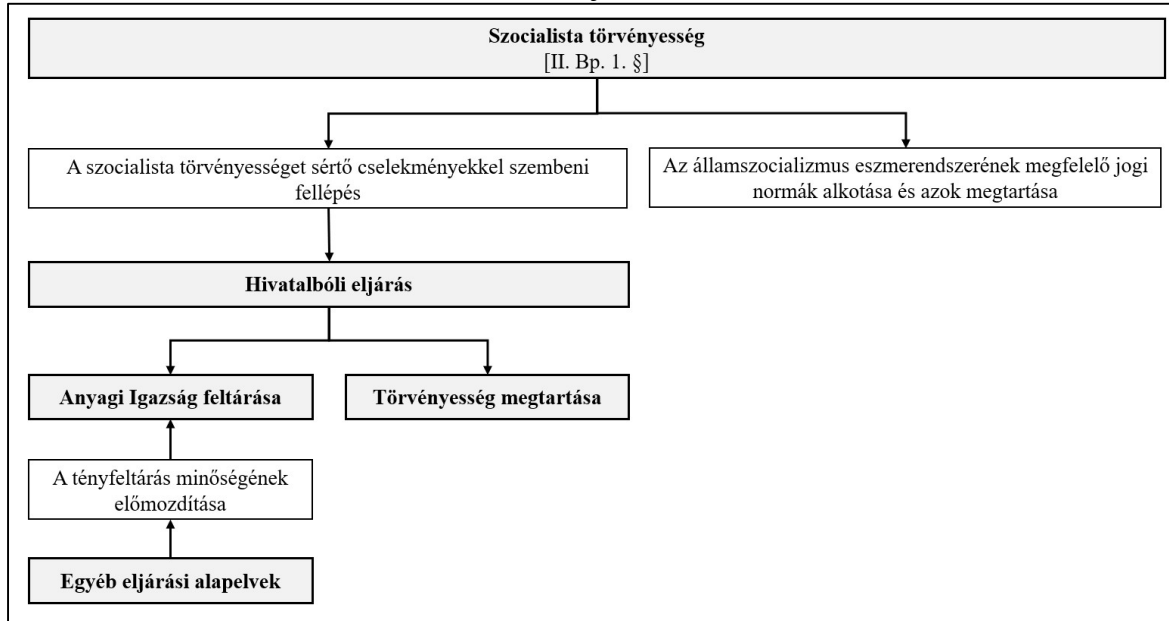
⁴⁶ Móra (1961): i. m., 111–118.

⁴⁷ Móra (1961): i. m., 104.

⁴⁸ Móra (1961): i. m., 98–99.

be nem bizonyosodik.⁴⁹ E bizonyítás során a védelem joga révén rendelkezett a terhelt és védője mindazon jogokkal, amelyekkel eloszlathatta a bűncselekmény elkövetésének gyanúját.⁵⁰ Utalni kell arra, hogy egyébként a szocialista büntetőeljárás a védelem vonatkozásában sem tartotta fenn a funkciómegosztást, hiszen az eljáró szervek számára előírta, hogy egyaránt vegyék figyelembe a terheltet mentő és a felelősségét megalapozó körülményeket is.⁵¹

3. táblázat: Az államszocialista kor büntetőeljárásának elvi keretrendszere



Forrás: saját szerkesztés

3.3. Az eljárási keretrendszer alakulása a perorvoslatok során

A fentiek alapján az államszocialista kor büntetőeljárásának elvi kereteiről a következők állapíthatók meg:

A szocialista büntetőeljárás célja a dolgozók érdekeit sértő cselekmények elleni fellépésen keresztül a megbomlott állami-társadalmi rend helyreállítása – a szocialista törvényesség érvényesítése – volt, ami az eljáró hatóságok hivatalból végzett tevékenységén keresztül valósult meg. Ez az ügyészség vonatkozásában a vádemelést, a bíróság vonatkozásában pedig a múltbeli történet feltárását jelentette.

E bűncselekményekkel szembeni fellépés során a büntetőügyekben eljáró szerveknek tartózkodniuk kellett az állampolgárok alaptalan zargatásától, ugyanakkor meg kellett tartaniuk a jogszabályokban meghatározottakat. A bíróságnak a valósággal egyezően kellett továbbá rekonstruálnia a felelősség alapját jelentő múltbeli történetet, mégpedig ellentétes érdekű felek álláspontjainak összevetésével.

Végül, tekintettel arra, hogy a bíróság tevékenységét a hivatalból történő bizonyítás jellemezte, a vádelv, és azon keresztül a funkciómegosztás sem érvényesült, a klasszikus eljárási garanciák feladata mindösszesen a tényfeltárás színvonalának előmozdítása volt.

Mindezek a perorvoslatok kereteit is behatárolták, amit a korabeli jogtudomány maga is hangsúlyozott: Nagy Lajos szerint a büntetőeljárásban érvényre jutó elvek több esetben ugyan módosulnak, kompromisszumra kényszerülnek vagy feloldódnak a másodfokú

⁴⁹ VIDA (1952b): i. m., 114.

⁵⁰ Móra (1961): i. m., 106.

⁵¹ Molnár (1957a): i. m., 14.

büntetőeljáráásban, de mindvégig jelen vannak.⁵² Hozzá hasonlóan Móra Mihály is utalt a perorvoslati eljárások speciális jellegére, de kifejtette, hogy a büntetőeljárás egységes rendszer, ami csak az alapvető összefüggések mentén érthető meg.⁵³ Végül Cséka Ervin is azt juttatta kifejezésre, hogy a jogorvoslatoknak összhangban kell lenniük az egész eljárás elveivel és céljaival.⁵⁴

E jogirodalmi álláspontokból is kitűnik azonban, hogy az elvi keretrendszer csak némileg módosult tartalommal érvényesülhetett a perorvoslati eljárásban, amely elsősorban annak tárgyára volt visszavezethető: Cséka Ervin felfogásában, a jogorvoslati eljárások a szocialista törvényességet akként érvényesítették, hogy kiküszöbölték az ítéletben szereplő tévedéseket és szabálytalanságokat.⁵⁵ Hasonlóan fogalmazott Nagy Lajos is, aki azok tárgyaként az elsőfokú ítélezés ellenőrzését és felülbírálatát jelölte meg.⁵⁶ Így érvelt Móra Mihály is, aki a perorvoslatok lényegét a másodfokú bíróság ellenőrző tevékenységében ragadta meg.⁵⁷ Az elsőfokú ítélet rendelkezéseinek és megállapításainak felülvizsgálatát látta a fellebbezés lényegének Alapy Gyula,⁵⁸ csakúgy mint Molnár László munkaközössége, azzal, hogy utóbbi hangsúlyozta, hogy a fellebbvitel vizsgálatának tárgyát a megalapozottság és a törvényesség alkotja.⁵⁹

Elismerte tehát az államszocialista kor jogtudománya is, hogy a fellebbvitel során nem az ügy újra eldöntésére kerül sor, hanem arról határoznak, hogy a megelőző eljárás és az annak eredményeként meghozott határozat megfelelő-e. Szemben azonban a századfordulós jogtudománnyal, amely egymással szemben álló perfelek jogvitájaként tekintett a perorvoslati eljárásra,⁶⁰ az államszocialista kor jogásza az egyfajta ellenőrző tevékenységként definiálták.⁶¹ Mindez egyenesen következett az eljárás keretrendszeréből: egy ténybeli vagy jogi oldalról hibás közhatalmi aktus csakúgy ellenére volt a szocialista törvényesség jogszabályok megtartására vonatkozó elemének, mint a bűncselekmények elkövetése, így a hatóságok kötelezettségévé vált a jogrenden esett sérelmek orvosolása is.⁶² Ekként a másodfokú bíróság egyfajta ellenőrző fórummá alakult, amely az ügy megvizsgálását követően döntést hozott arról, hogy az alapeljárás és az ott hozott határozat megfelelően állította-e helyre a szocialista törvényességet. Vizsgálata azonban csupán akkor lehetett hatékony, ha az eljáró szervnek lehetősége volt az elsőfokú bíróság teljes tevékenységét felülvizsgálni. Szinte természetes volt így, hogy a bíróság hivatalból folytatott tényfeltáró tevékenysége az eljárás e szakaszában az ügy egészének felülbírálatában nyilvánul meg, független attól, hogy ki és miért fellebbezett.⁶³ Ekként vált gyakorlatilag a teljes *revízió elve* az officialitás másodfokú leképződésévé.

Változáson ment keresztül az anyagi igazság is, amelynek megfelelője másodfokon a *megalapozottság* követelménye lett.⁶⁴ A szocialista jogtudomány feltételezte ugyan, hogy az elsőfokú bíróság képes teljesíteni feladatát, és a valósággal egyezően megállapítani a tényállást,

⁵² NAGY: i. m., 60.

⁵³ Móra (1961): i. m., 410.

⁵⁴ CSÉKA (1986): i. m., 3.

⁵⁵ CSÉKA Ervin: *A büntető jogorvoslatok aseptanai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985, 89. [a továbbiakban: CSÉKA (1985)]

⁵⁶ NAGY: i. m., 195.

⁵⁷ Móra (1961): i. m., 406.

⁵⁸ ALAPY: i. m., 249.

⁵⁹ Molnár (1957a): i. m., 585.

⁶⁰ Részletesen lásd KELEMEN: i. m., 101–102.

⁶¹ NAGY: i. m., 195. ill. CSÉKA (1985): i. m., 89.

⁶² CSÉKA (1986): i. m., 3.

⁶³ NAGY: i. m., 192.

⁶⁴ JESZENSZKY Ferenc: *A büntető perorvoslati eljárások időszerű kérdései*. A Magyar Jogász Szövetség 1955. évi hévizi vándorgyűlésének anyaga, 3. Füzet, Magyar Jogász Szövetség Büntetőjogi Szakosztály, Budapest, 1956, 25. [a továbbiakban: JESZENSZKY (1956a)]

de tudomásul vette azt is, hogy ennek során történhetnek hibák.⁶⁵ Természetes volt a revízió elve mentén, hogy a másodfokú bíróság ellenőrző tevékenysége e tévedésekre is kiterjed. Elismerték azonban azt, hogy a fellebbvitel során az emberi megismerés korlátai erősebben jelentkeznek, e fórumok kevésbé alkalmasak az objektív valóság megállapítására.⁶⁶ E gondolatok mentén igazították az anyagi igazság elvét a perorvoslati eljárás felderítési lehetőségeihez, és határozták meg a megalapozottság követelményét, amelynek a határozat ténymegállapításainak meg kellett felelniük. Nem csoda így, hogy Jeszenszky Ferenc szerint akkor volt megalapozottnak tekinthető egy tényállás, ha a másodfokú bíróság arra a következtetésre tudott jutni, hogy az elsőfokú bíróság munkája révén minden olyan ténybeli alap rendelkezésre áll, amely megfelel az objektív valóságnak, és alkalmas arra, hogy a jogi felépítmény ráépüljön.⁶⁷

A ténymegállapítással kapcsolatos követelmények módosulása hatást gyakorolt az eljárási rendszer azon elveire is, amelyek feladata a múltbeli történés felderítésének előmozdítása volt. A bizonyítás hiányában az adott jogorvoslati eljárás jellemzőitől, mindenekelőtt jogalkotói mérlegeléstől függött ugyanis, hogy a *szóbeliség és a közvetlenség* princípiumait milyen terjedelemben kívánja beépíteni a rendszerbe. Változatlan formában érvényesült ugyanakkor az ártatlanság vétele és a védelem joga, valamint a kontradiktórium elve.⁶⁸

A módosult jelentéstartalmú jogtételek mellett a perorvoslati eljárásban egyéb, csak erre a szakaszra jellemző dogmák is megjelentek a *kasszáció és reformáció* szabályaiban.⁶⁹ Ezek abból a gondolatból fakadtak, hogy az ellenőrzést végző szerv képes a feltárt hibák orvosolására, amit – jogalkotói döntés révén – a határozat megváltoztatásával vagy megsemmisítésével végezhet.⁷⁰ Az államszocializmus büntetőeljárás rendszere egyébként az utóbbi túlsúlyát tartotta ideálisnak, hiszen a megsemmisítő határozatot követően elrendelt új eljárásban ismét korlátlan formában érvényesülhettek az anyagi igazság feltárását szolgáló elvek, de elismerte azt is, hogy ez az eljárás elhúzódásához vezethet.⁷¹

Összefoglalva tehát elmondható, hogy a másodfokú bíróság feladata is a szocialista törvényesség érvényesítése volt, a megelőző eljárás és a határozat jogi megfelelősége és megalapozottsága – azaz anyagi igazságnak megfelelése – ellenőrzésével. E feladatának teljesítése során a revízió elve mentén a fellebbezés tartalmára tekintet nélkül hivatalból megvizsgálta az ügy teljes anyagát, majd a kasszációs és reformációs jogköreivel helyreállította a szocialista törvényességet.

4. táblázat: Az államszocialista kor büntetőeljárásának másodfokon módosult elvi keretei

⁶⁵ VAS Tibor: A bűnvádi jogorvoslat reformja. *Jogtudományi Közlöny*, 1948/3, 203.

⁶⁶ MÓRA Mihály: Szempontok a büntető perorvoslati rendszerünk revíziójához. *Magyar Jog*, 1958/1, 9. [a továbbiakban: MÓRA (1958)]

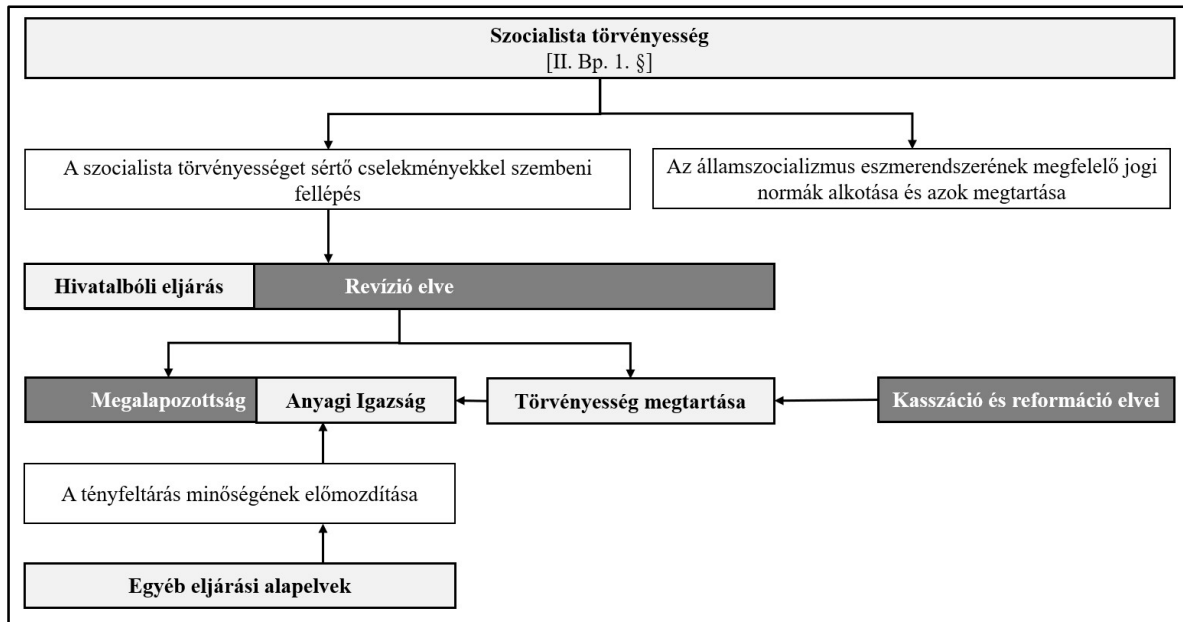
⁶⁷ JESZENSZKY (1956a): i. m., 11.

⁶⁸ CSÉKA (1986): i. m., 7–8.

⁶⁹ NAGY: i. m., 161.

⁷⁰ MOLNÁR László: A fellebbezés. In: Jászai Dezső (szerk.): *A büntetőeljárás Kommentárja*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967, 1115–1116. [a továbbiakban: MOLNÁR (1967)]

⁷¹ ZSÁMÁR György: Hogyan oldható fel a kasszációs-revíziós fellebbviteli rendszer merevsége? *Magyar Jog*, 1957/4, 61.



Forrás: saját szerkesztés

4. A kasszációs-revíziós rendszer recepciójának akadályai

4.1. A kasszációs-revíziós rendszer jellemzői

A szocialista eljárási rendszer hazai változatába való beilleszthetőség kérdésének vizsgálatát megelőzően fontos tisztázni, hogy a kasszációs-revíziós rendszerben a fellebbvitel milyen jellemzőkkel bír. A mintaadó szovjet-orosz rendszer vonatkozásában Salamon Géza a ténymegállapításokra kiterjedő teljes revíziót, a súlyosítási tilalmat és a széles kasszációs és megváltoztató lehetőségeket jelölte meg főbb elemekként. Utalt a szovjet-orosz jogtudomány képviselőinek azon álláspontjára, amely a reformatórius döntések arányos visszaszorítására törekedett, hogy elkerülhető legyen a másodfokú bíróságnak olyan határozat hozatalára kötelezése, amelyet nem tart megfelelőnek.⁷²

Ezzel szemben a hazai jogfelfogásban Nagy Lajos a kasszációs rendszer lényegét abban látta, hogy a másodfokú bíróság a megelőző eljárás egészét felülbírálja, aminek eredményeként azonban új érdemi határozatot nem hozhat, hanem csupán hatályon kívül helyezheti a hibás ítéletet. További jellemzőként azonosította a fellebbviteli fórum kötöttségét az elsőfokú tényálláshoz, valamint a súlyosítási tilalmat.⁷³ Hasonlóan fogalmazott Móra Mihály is, aki a perorvoslati berendezkedés kasszációs elemeként a megsemmisítő döntési lehetőségek primátusát, revíziós elemeként pedig az elsőfokú ítélet egészében, a megtámadás okától függetlenül történő, hivatalbóli felülbírálatát határozta meg.⁷⁴ Végül Molnár László annak lényegét abban látta, hogy a fellebbviteli fórum a jogszabálysértések mindegyikét hatályon kívül helyezés melletti eljárásismétléssel szankcionálja (sic!).⁷⁵

E jogirodalmi nézetek rávilágítanak arra, hogy a magyar jogtudomány a szovjet-orosz mintánál sarkosabban határozta meg a kasszációs-revíziós rendszerének elemeit, úgymint a széles körű revízió, valamint a hatályon kívül helyező döntések előírásának primátusa, a

⁷² SALAMON: i. m., 263.

⁷³ NAGY: i. m., 62–63.

⁷⁴ MÓRA (1961): i. m., 421.

⁷⁵ MOLNÁR (1967): i. m., 1112.

ténymegállapítások oldaláról a tényálláshoz kötöttséggel, a jogi értékelés oldaláról pedig a súlyosítási tilalommal korlátozva.

4.2. A kasszációs-revíziós rendszer recepciója lehetőségének vizsgálata

Nagy Lajos a fellebbezésről szóló monográfiájában a kasszációs-revíziós rendszer bukásának okát abban látta, hogy az a gyakorlati követelményeket teljesen alá kívánta rendelni az elvi következetességnek, hogy feloldja a perorvoslatok régi dilemmáját.⁷⁶ E megoldani kívánt probléma lényege abban állt, hogy a fellebbvitel során az időbeli távolság és a közvetettség miatt a múltbeli történés nehezebben feltárható.⁷⁷ Az évtizedek során – mivel a fellebbezésnél jobb rendes perorvoslati formát nem sikerült kialakítani – a jogtudomány elfogadta az emberi megismerés e korlátait, és másodfokon az anyagi igazság helyébe a megalapozottságot helyezte. E dogma megdöntésére kívánt kísérletet tenni az Erdei Ferenc vezette Igazságügyi Minisztérium, és akart olyan fellebbezési rendszer kialakítani, amelyben az anyagi igazság a maga egészében érvényesülhet.⁷⁸

E normaalkotási cél eléréséhez a kasszációs-revíziós rendszer recepcióját látta a legalkalmasabb eszköznek: bevezetésével kizárhatta volna a másodfokú bíróságot a ténymegállapításból és az ügy érdemében való döntésből, ezzel elérve, hogy az alapeljárásban eljáró fórum kizárólagos jogot szerezzen a tényfeltárára, előmozdítva az objektív valóság megállapítását.⁷⁹ Szélesíthette volna továbbá a szocialista büntetőeljárás rendszerben kiemelt jelentőséggel bíró néprésztétel elvének érvényesülését, hiszen így csak kevés olyan eset fordulhatott volna elő, amelyben népi ülnökök nem vesznek részt a büntetőjogi főkérdések eldöntésében.⁸⁰

E szempontokat szem előtt tartva készítette elő a II. Bp. első novelláját a jogalkotó.⁸¹ Munkája során azonban hibázott: a törvénymódosítást nem előzte meg szakmai konzultáció, a minisztérium nem tett kísérletet arra, hogy meggyőzze a jogásztársadalmat a változtatás szükségességéről. Mindez ahhoz vezetett, hogy a jogtudomány és a joggyakorlat egyaránt magára oktrojáltnak érezte a novellát, amely egyébként is szakított a fellebbvitel közel fél évszázados hagyományaival, a korábbiaktól jelentősen eltérő gondolkodásmódot igényelve az eljárási szereplőktől. Nem csoda, hogy a praxis igencsak idegenkedve fogadta az új szabályozást, és ahelyett, hogy saját gyakorlatát alakította volna, inkább a törvényi keretek fellazítására törekedett. Ennek szemléletes példája a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 31. számú állásfoglalása, amely a tényálláshoz kötöttséget a bizonyítékok mérlegelésére igyekezett szorítani.⁸²

A jogászi szocializáció jelentősége mellett a recepció akadályaként jelentkezett az eljárásoknak a hatályon kívül helyezések révén bekövetkezett megtöbbszöröződése is. Az államszocialista korszak elvi keretrendszerében az elsőfokú bíróság primátusa megkérdőjelezhetetlen volt, mivel ezen eljárási szakaszban volt leginkább lehetőség az anyagi igazság érvényesítésére és itt jelent meg a dolgozó nép akarata is a néprésztétel révén.⁸³ Nem csoda így, hogy az alapeljáráshoz képest Kocsis Mihály a másodfokú eljárást csökkentett bírói tevékenységnek tekintette.⁸⁴ E gondolkodásmódot képezte le a II. Bp. első novellája is,

⁷⁶ NAGY: i. m., 63.

⁷⁷ MÓRA (1958): i. m., 9.

⁷⁸ az 1954. évi V. törvény indokolása

⁷⁹ BACSÓ Jenő: Anket a kasszációs-revíziós fellebbvitelről. *Jogtudományi Közöny*, 1955/10, 374.

⁸⁰ NEMÉNYI BÉLA: A büntető perorvoslati rendszerünk reformjához. *Magyar Jog*, 1958/1, 19.

⁸¹ az 1954. évi V. törvény indokolása

⁸² JESZENSZKY (1956a): i. m., 9.

⁸³ MÓRA (1958): i. m., 9.

⁸⁴ Idézi BACSÓ: i. m., 375.

amelynek rendelkezéseivel aránytalan többlet-ügyteher hárult az elsőfokú fórumokra, megsértve ezzel az eljárás elvi keretrendszerét.⁸⁵ Az egyfokú fellebbviteli rendszerben, ha a jogalkotó az alsóbíróságokra túl sok feladatot ró, az természetszerűleg az igazságszolgáltatási tevékenység minőségének romlását idézi elő, és szükségszerűen az eljárások elhúzódásához is vezet, mindezekkel ellentétesen hatva az eljárás legfőbb céljának, a szocialista törvényesség érvényesítésének.

A szervezeti keretek súlyos sérelme ellenére a II. Bp. első novellájának leginkább megosztó módosítása mégis a merev tényálláshoz kötöttség bevezetése volt, amelyről Salamon Géza úgy nyilatkozott, hogy a szocialista eljárási elveket sértve, bizonyos esetekben törvénysértő ítélet meghozatalára kötelezi a bírót.⁸⁶ A fellebbezésnek az államszocialista kor eljárási rendszerében az elsőfokú ítélet ténybeli és jogi hibáinak orvosolását egyaránt kellett szolgálnia, mivel az egyfokú fellebbvitel miatt a jogerő beállta előtt más lehetőség nem volt azok kiküszöbölésére.⁸⁷ E hibák hivatalbóli felderítését volt hivatott garantálni a széleskörű revíziós jogkör és a fellebbviteli fórumok ellenőrző szerepe. Egy ellenőrzés azonban csak úgy lehet hatékony, ha a vizsgálat eredményéhez képest képes garantálni lehet a tévedések kiküszöbölését is. A II. Bp. első novellája azonban úgy írta elő az elsőfokú ténymegállapítások revízióját, hogy adott esetben nem tette lehetővé az így feltárt hibák kijavítását.⁸⁸ Mindez azt jelenti, hogy a jogalkotó a döntési jogkörök korlátozásán keresztül közvetve szűkítette a másodfokú érdemi felülbírálat terjedelmét a ténykérdések esetében. A teljes revízió lefolytatása után a ténykérdések érdemi revíziója végső soron korlátozott maradt. A revízió elvének korlátozása azonban nem volt összeegyeztethető az eljárási elvek keretrendszerével, hiszen téves rendelkezések jogerőre emelkedését tette lehetővé, ezzel sebet ejtve a szocialista törvényességen.

Végül utalni kell arra is, hogy a másodfokú bíróság döntési jogkörének a II. Bp. első novellájával bevezetett másik korlátja, a súlyosítási tilalom összeegyeztethetőnek bizonyult a szocialista büntetőeljárási rendszerrel. Noha e jogintézmény is korlátozta a revíziós jogkört, hiszen hatályosulása esetén nincs lehetőség a szankcióalkalmazás bizonyos hibáinak kiküszöbölésére, bevezetését mégis előrelépésnek tartották. Úgy vélte ugyanis a korabeli jogtudomány, hogy a fellebbezési hajlandóság növelésével kisebb az esélye annak, hogy jogerőre emelkedik a bírói tévedés, így a szocialista törvényesség szélesebb körben érvényesíthető, mint egy hibátlan büntetéskiszabással.⁸⁹

5. Következtetések

5.1. A sikertelen recepció következményei

A fentiek igazolják, hogy a kasszációs-revíziós rendszer több okból sem volt összeegyeztethető a magyar büntetőeljárási jog hagyományaival és igényeivel, valamint annak praxisával. Bár előmozdította az anyagi igazság megállapítását szolgáló garanciák érvényesülését, és kizárólagossá tette a népi ülnökök részvételével eljáró bírósági tanácsok jogát a ténymegállapításra, mégis sértette az eljárás elvi kereteit, mivel a merev tényálláshoz kötöttséggel korlátozta a széleskörű felülbírálati jogkört, és azon keresztül a szocialista törvényesség érvényesülési körét.

Nem volt összeegyeztethető továbbá az egyfokú fellebbviteli rendszerrel a másodfokú bíróság reformatórius jogkörének elvonása, ami az eljárások kettőzése révén komoly ügyteher-

⁸⁵ ZSÁMÁR: i. m., 62.

⁸⁶ SALAMON: i. m., 263.

⁸⁷ VAS: i. m., 204.

⁸⁸ JESZENSZKY (1956a): i. m., 10.

⁸⁹ JESZENSZKY (1956a): i. m., 10.

növekedést eredményezett, és a bírói munka minőségének romlásán keresztül szintén kihatott a szocialista törvényességre.

E hatásokat fokozta, hogy a II. Bp. első novelláját nem előzte meg szakmai konzultáció, így nemcsak, hogy a büntetőeljárás keretrendszer sérelme nem volt megelőzhető, de a joggyakorlat kísérletet tett a törvény merev rendelkezéseinek fellazítására is, ezzel tovább erősítve a jogbizonytalanságot. E helyzetben a jogalkotó számára nem volt más lehetőség, minthogy a II. Bp. harmadik novellájával ismét jelentősen átalakítsa a perorvoslati rendszert: széles körben lehetővé tette az elsőfokú ítélet megváltoztatását, valamint az iratok alapján lehetőséget biztosított a tényállás kiegészítésére és helyesbítésére is. Megtartotta azonban a súlyosítási tilalmat, ami hatékony eszköznek bizonyult a bírói tévedések felderítésében.⁹⁰

5.2. Kitekintés

*Sine praeteritis futura nulla!*⁹¹ A fentiek megmutatták, hogy még egy totalitárius diktatúra büntetőeljárás rendszere is hordoz mondanivalót napjaink jogtudománya számára. A II. Bp. első novellájával a jogalkotó egy rendszeridegen jogi megoldást kívánt az államszocialista magyar büntetőeljárás rendszerére oktrojálni, e próbálkozása pedig még a korszak igencsak átpolitizált jogéletében is elbukott, nem ideológiai, hanem rendszertani okból.

Problematikája szemléletesen példázza, hogy szoros összefüggés van a másodfokú felülbírálat és a fellebbviteli bíróság döntési kompetenciái között: a beavatkozási lehetőségek korlátozása – mintegy visszafelé – kihat a revíziós jogkörre is, hiszen ilyen esetekben hiába észleli az eljáró bírói fórum az ítélet hibáit, nem lesz képes korrigálni azokat, vizsgálata formálissá válik.

Mindez tágabb kontextusban rávilágít a koncepcionális jogalkotás fontosságára is. Egy drasztikus normatív változás gondos és aprólékos előkészítést igényel, amelynek magában kell foglalni a büntetőeljárás rendszerébe való beilleszthetőség vizsgálatát. A büntetőeljárás egyes princípiumai egymás érvényesülését hol indukálva, hol korlátozva többé-kevésbé zárt logikai rendszert alkotnak, amelybe még egy ideológiailag túlfűtött közegben is csupán rendszertanilag megfelelő jogi megoldások illeszthetők be. Amennyiben a jogalkotó nincs tekintettel e szisztémákra, szabályozása mindenképpen szétzilált, de súlyosabb esetben akár az egyén jogait sértő is lehet.

Végül utalni kell arra is, hogy a II. Bp. első novellája megmutatja a joggyakorlati szereplők szocializációjának hatását a jogalkotási és jogalkalmazási folyamatokra. Az egyes hatóságok nevében eljáró személyek szervezeti szocializációja hatással van praxisukra: azon szokások mentén fognak eljárni, amelyeket az évtizedek alatt elsajátítottak, gondolkodásmódjuk nem változtatható meg egyik pillanatról a másikra. Egy érintettek bevonása, felkészítése nélküli jogalkotási lépés így nagy eséllyel oda vezethet, hogy a szabályozási cél nem éri el célját: a normatív szöveget nem megfelelően fogják interpretálni, azaz a gyakorlatban törés következik be.

⁹⁰ MÓRA (1961): i. m., 425.

⁹¹ *Múlt nélkül nincs jövő.*